

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**«Просопографічний портрет гвельфів та гібелінів – персонажів
«Божественної комедії» Данте Аліг'єрі»**

**«Prosopographic portrait of Guelphs and Ghibellines – characters of Dante's
Divine Comedy»**

Виконав: здобувач денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Зарічняк Олег Олександрович

Керівник к.і.н., доц. Чепіженко В. В. _____

Рецензент к.і.н. Івченко О. С.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2022 р.

Завідувачка кафедри

(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 4

протокол № ____ від _____ 2022 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Одеса 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Джерелознавчий та історіографічний огляд теми: «Просопографічний портрет гвельфів та гібелінів – персонажів "Божественної комедії" Данте Аліг'єрі»	7
1.1. Джерельна база: твори Данте Аліг'єрі та його сучасників	7
1.2. Історіографічні дослідження присвячені періоду гвельфсько-гібелінського протистояння, та життю і творчості Данте Аліг'єрі	14
Розділ 2. Гвельфи та гібеліни: боротьба за ідеали чи за владу?	22
2.1. Витоки та хід гвельфсько-гібелінського протистояння	22
2.2. Перемога гвельфів та їх подальша реструктуризація.....	33
Розділ 3. Просопографічний портрет політичних сучасників Данте, зображених у «Божественній комедії».....	40
3.1. Ідентичність Данте та її вплив на персонажів «Комедії»	40
3.2. Просопографічний огляд гвельфів та гібелінів: персонажів «Пекла».....	45
3.3. Просопографічний огляд гвельфів та гібелінів: персонажів «Чистилища».....	58
3.4. Просопографічний огляд гвельфів та гібелінів: персонажів «Раю»	63
Висновки	68
Список джерел та літератури	72

ВСТУП

Данте Аліґ'єрі, безсумнівно, є одним із найвідоміших представників історії Італії. Його «Божественна комедія» є шедевром світової літератури і, незважаючи на те, що написана вона була сім століть тому, вона і досі входить в топи найкращих книг усіх часів. Однак, дана праця важлива, не лише для площини літератури. Неоціненний вклад її і для історії, адже більшість персонажів «La Divina Commedia» є реальними особистостями, багато історичних епізодів які він згадує, мали своє місце в історичній площині. Також завдяки творчості поета, ми можемо говорити і про самого автора як особистість, як реальну історичну персону, із своїми унікальними точками зору на різні події та персонажів, сучасником яких він був.

Інший аспект періоду дученто, початку триценто, є менш помітний для поглядів дослідників. «Гвельфи та гібеліни» – тема, що часто згадується, але дуже рідко розкривається через свою складність та неоднозначність. Однак саме в розкритті даної теми, криється новий погляд на інші події, що відбувались в тому ж проміжку часу. Саме в цій темі по новому розкриваються деякі персоналії, та логіка їхніх вчинків у минулому.

Стосовно Данте Аліґ'єрі, то, безумовно, йому та його творчості присвячено безліч досліджень. Деякі питання розглянуті більш скрупульозно, деякі лише поверхово. Тим не менше, комплексних досліджень на всі можливі питання, звісно, немає. Так, значна група персонажів «Комедії» і досі залишається поміченою лише коментаторами твору і енциклопедистами. Історична наука продовжує розвиватись, з'являються як нові підходи, так і популяризуються старі, однією із таких є просопографія, або ж колективна біографістика, що знову набуває популярності в XXI столітті. Використання нових підходів до джерела, формулювання нових питань в поєднанні із значною історіографічною спадщиною і обумовлює **актуальність** даної теми.

Мета даної роботи полягає у всебічному просопографічному огляді персонажів «Божественної комедії», які у реальному житті були представниками двох антагоністичних партій гвельфів та гібелінів із подальшою реструктуризацією перших в «білих» та «чорних»

Мета зумовила постановку таких **завдань**:

- проаналізувати роботи Данте, де згадуються гвельфи та гібеліни, та його особисті політичні погляди;
- оглянути джерела, що можуть допомогти в дослідженні гвельфів та гібелінів, і в яких згадують безпосередньо самого Данте Аліг'єрі;
- структурувати основні роботи дослідників, присвячені Данте та його творчості, угрупованням гвельфів та гібелінів, історії Італії та, зокрема, Флоренції;
- висвітлити витоки і основні епізоди гвельфсько-гібелінського протистояння;
- дослідити подальшу долю партії гвельфів та визначити основні причини внутрішнього розколу даного угруповання на «білих» та «чорних»;
- визначити місце Данте в протистоянні гвельфів та гібелінів і «білих» та «чорних» гвельфів;
- розглянути ідентичність Данте, та визначити як вона впливала на логіку розташувань персонажів в «Божественній комедії»;
- зробити просопографічний огляд гвельфів та гібелінів, а також «білих» та «чорних» гвельфів, як взаємопов'язаних елементів згаданих у різних структурних частинах «Божественної комедії» Данте.

Об'єкт дослідження – «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі.

Предметом дослідження є гвельфи та гібеліни: персонажі «Божественної комедії» Данте.

Територіальні межі дослідження охоплюють центральну та північну Італію, зокрема регіони Тоскани, Емілії-Романьї, Умбрії, Лаціо, де й проживала

домінуюча частина сучасників Данте Аліг'єрі, гвельфів та гібелінів, зображених в його «Комедії».

Хронологічні рамки охоплюють періоди дученто та початок триценто (XIII – поч. XIV ст.). Саме в даний хронологічний відрізок відбувалось протистояння гвельфів та гібелінів і в цей же час проживав сам автор «Божественної комедії». Крайньою точкою дослідження можна вважати 14 вересня 1321 р., дату смерті Данте Аліг'єрі.

У дослідженні застосовано такі методи:

- історико-критичний метод, був використаний для максимально об'єктивного аналізу джерел та літератури;
- метод класифікації сприяв вивченню та поділу історіографії та джерельної бази дослідження за тематикою і проблематикою, а також допоміг систематизувати і розподілити по групах представників політичних партій гвельфів та гібелінів;
- історико-порівняльний метод, з метою порівняти спільні та відмінні риси різних груп персонажів.
- описовий метод, що дозволив детально описати біографії окремих персоналій;
- статистичні методи і метод контент-аналізу використані з метою підрахунку кількості згадок представників політичних угруповань в «Комедії», виокремити структурні місця твору, де їх найбільше згадувалось, та статистично оформити результати.

Структура роботи складається зі вступу, основної частини, що поділяється на три розділи. Перший розділ розділений у свою чергу на два підрозділи. В першому виконано огляд творів Данте Аліг'єрі, історичних хронік та творів його сучасників. Другий, присвячений історіографічним дослідженням, що охоплюють як життя і творчість Данте, так і політичний ореол флорентійського суспільства XIII-XIV ст. Наступний розділ, аналогічно, розділений на дві частини. В першій, зроблено комплексний огляд таких

політичних партій як гвельфи та гібеліни, причини їх витоків, основний хід протистояння. В другій, досліджено наслідки закінчення боротьби гвельфів та гібелінів, та подальший розкол перших на два нових протиборчих табори. Третій розділ розділений вже на чотири частини, кожна з яких охоплює ідентичність автора та окремі структурні одиниці «Комедії» Данте, де і зображені представники гвельфів, гібелінів, «чорних» та «білих» гвельфів. В усіх цих підрозділах зроблено просопографічний зріз по персоналіям причетних до гвельфо-гібелінського протистояння із послідуючими висновками. Закінчується робота списком джерел та літератури. Загальна кількість одиниць джерел та літератури: 57.

ВИСНОВКИ

Отже, ми бачимо, що джерельна база даного дослідження є доволі різноманітною. Особливу наукову цінність для даного дослідження становить «Божественна комедія», на основі якої і проводився основний масив науково-дослідницької роботи. Навіть той факт, що це художня література, не применшує його історичну цінність як джерела. Також вартими уваги є його «Монархія», де прекрасно висвітленні погляди пізнього Данте, і епістолярна спадщина.

Крім творів Данте, дуже важливими для даної роботи стали хроніки його сучасників, які при мінімумі інформації в «Комедії», дозволяли розширити горизонт знань про певних персонажів, закрити білі плями деяких подій, відкрити нові факти, що дозволяли по новому поглянути на опис деяких персонажів в «Комедії». Безцінним є також й інші джерела, що лише розширювали можливості розуміння при детальному вивченні «Божественної комедії».

Стосовно історіографічної бази, то вона є доволі багаточисельною. Однак більшість робіт: статей, монографій, енциклопедичних зібрань, паразитують на найбільш вивчених темах, що стосуються Данте із найбільшим масивом інформації. Тому при підборі було відфільтровано чимало компілятивної, псевдонаукової, «пустої» літератури, яка не несла ніякої наукової цінності. Натомість, було виділено кілька груп робіт, зі «свіжими», новаторськими підходами, які в комплексі із старою, але все ще актуальною класикою, дозволили якісно розкрити і дану тему.

Історіографічні групи було сформовано тематично: «біографічні роботи про Данте», «праці присвячені його творчості», «дослідження про гвельфів та гібелінів», «загальні роботи по історії Західної Європи, Італії та, зокрема, Флоренції» і окремо винесено «українську історіографію». Завдяки вдалому систематизуванню, вдалось в повній мірі розкрити всі структурні частини нашого дослідження.

Другий розділ даної роботи, присвячений питанню витоків та розвитку таких протополітичних угруповань як гвельфів та гібелінів. Окремим підрозділом винесене логічне продовження даного протистояння, що отримало назву як боротьба білих та чорних гвельфів. Проаналізувавши хроніки, та статті деяких дослідників, можна прослідкувати німецьке коріння даного протистояння. У результаті загострення відносин між імператором Священної Римської імперії та Папою Римським за владу і вплив, відбувається розкол між комунами на Апеннінському півострові. Закріпився розкол шляхом формування двох Ломбардських ліг, які були сформовані проти імператорів та їх союзників.

Оскільки, у більшості міст-комун відбувались часті міжусобні конфлікти, що стали характерною рисою для італійських міст XII-XIV ст. То це було лише питанням часу, коли цим скористаються зовнішні, могутніші сили. Прекрасним прикладом, є хід подій в Флоренції. Внаслідок конфлікту між сім'ями Буондельмонті та Амідеї, який закінчився убивством Буондельмонте де Буондельмонті, відбувся номінальний поділ суспільства на прихильників/противників того й іншого сімейства. Проворогувавши більше тридцяти років одна сторона переходить червону межу і заручається допомогою імператора, допомогою більшої сили. В результаті чого в іншій частині населення виникає два варіанти ходу подій: 1) підкоритись сильнішому; 2) шукати аналогічно сильного союзника, що міг би відновити баланс сил.

Стосовно соціальної градації цих угруповань, то більшість дослідників сходяться на тому, що не було якихось особливих вподобань ні в гвельфів, ні в гібелінів. В обох партій кістяком виступали найбільш відомі, впливові та багаті сім'ї нобілів. А вже на основі них нагромаджувались різні дрібніші та бідніші сімейства, формуючи тим самим плюс-мінус однакові за силою та структурою об'єднання.

Щодо причин конфліктів, то в переважній кількості це була боротьба за вплив, владу в середині комуни або ж просте пограбування. Ідеологічно свідомі

вибори були скоріше винятками серед корисливої більшості. Хоча в 60-80 рр. кількість їх трішки збільшується в результаті інституалізації партій.

У випадках, коли сильних конфліктів, всередині комуни не було, то сторону вибирали більш простим способом, місто орієнтувалось на сусідську комуни з якою в вибираючого були найбільш «натягнуті» відноси. Прекрасним прикладом є боротьба Сієни та Флоренції.

За час протистояння можна виділити кілька найбільш знакових битв. Перша, це безперечно битва при Монтаперті, яка стала однією із найкривавіших у даному протистоянні. Також, ця битва є одним із найбільш чорних листів історії для Флоренції. Інша битва, битва при Кампальдіно, є останньою в даному протистоянні, і відома в першу чергу тим, що там приймав участь сам Данте Аліг'єрі.

Після перемоги гвельфів, відбувається ще один розкол всередині переможців. Сценарій нового конфлікту, неймовірно схожий, з тією різницею, що все почалось на периферії, в Пістої, а потім перенеслось в Флоренцію, де протекторами стали дві найбільш впливові сім'ї: Черкі та Донаті. Як і в попередньому випадку важко казати про якесь ідеологічне підґрунтя та соціально-економічний склад. Це була просто боротьба за владу в якій використовувались різні засоби. Наслідком стала перемога чорних гвельфів, та вигнання білих.

Щодо третьої частини, то в ході дослідження було проаналізовано саму біографію Данте, його політичні вподобання, їх еволюцію, та інші елементи, що могли впливати при «розселенні» автором гвельфів та гібелінів по просторам «Божественної комедії». Зокрема було виділено поступовий відхід від гвельфських поглядів, та все більшу політичну гібелінізацію. Піком цього, стала його книга «Монархія», де він виступає ярим прихильником об'єднання італійських земель в одну імперію, не виключаючи зовнішнього завоювання. Однак аналізуючи вже саму «Комедію», можна сказати, що дана еволюція дозволила з більшою емпатією ставитись автору до обох політичних угруповань

і сконцентруватись більше на біографічних деталях окремих персоналій, аніж на їх політичній приналежності. Звісно не можна виключати і суб'єктивного фактору автора, адже декого з своїх персонажів він знав особисто, деким захоплювався, декого ненавидів.

В ході роботи було проведено контент-аналіз, який не показав якоїсь переваги у згадках однієї партії по відношенню до іншої. Та й самих конкретних згадок термінів «гвельфи» та «гібеліни», ми можемо побачити в оригінальному тексті всього дві: по одній на партію. Описавши і проаналізувавши всіх персонажів «Комедії», які були представниками політичних угруповань (їх в сумі налічується 32 особи), ми зробили певні висновки. Кількість гвельфів та гібелінів у всіх структурних елементах «Комедії» є, майже, однаковою, при виділенні окремо білих та чорних гвельфів. Так в «Пеклі» налічується 12 гвельфів та 10 гібелінів (+ 2 чорних гвельфи, та 1 білий), в «Чистилищі» – їх кількість однакова, по три з кожної сторони. В «Раю» ж знаходиться всього одна персона – представниця чорних гвельфів.

Стосовно географічної прив'язки, то більшість всіх персонажів є жителями двох регіонів Флоренції та Романьї. Домінуюча частина персонажів приймала участь у військових баталіях. Значна частина з них є ветеранами битви при Монтаперті 1260 р. Досить цікавим є гендерний склад персонажів. З 32 персоналій, 29 є чоловіками, і лише троє – жінками, кожна з яких поміщена в певну структурну одиницю «Комедії». Всі вони були представницями гвельфів, крім Піккарди Донаті, яка була донькою, сестрою і дружиною чорних гвельфів, але за особисті заслуги все таки була поміщена до Раю.

Проаналізувавши розміщення всіх представників політичних угруповань і простеживши логіку цих «розселень», можна з впевненістю сказати про досить низький суб'єктивний чинник автора і те що Данте не дозволяє собі займатися симонією у своєму мікросесвіті «Божественної комедії».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Адам де С. Хроника / пер. с лат. И. Култышева. Москва: РОССПЭН, 2004. 984 с.
2. Аліг'єрі Д. Божественна Комедія / переклад з італ. А. Дроб'язка. Харків: Фоліо, 2017. 607 с.
3. Алигьери Д. Монархия / Пер. с итал. В.П.Зубова. Москва: “КАНОН-пресс-Ц” – “Кучково поле”, 1999. 192 с.
4. Алигьери Д. Письма. Правителям и народам Италии / Пер. с итал. И. Н. Голенищева-Кутузова и Е. М. Солоновича URL: <http://dante.velchel.ru/index.php?cnt=14&sub=4> (дата звернення: 02.10.2022)
5. Алигьери Д. Письма. Флорентийцам / Пер. с итал. И. Н. Голенищева-Кутузова и Е. М. Солоновича URL: <http://dante.velchel.ru/index.php?cnt=14&sub=5> (дата звернення: 02.11.2022)
6. Алигьери Д. Письма. Флорентийскому другу / Пер. с итал. И. Н. Голенищева-Кутузова и Е. М. Солоновича URL: <http://dante.velchel.ru/index.php?cnt=14&sub=11> (дата звернення: 02.10.2022)
7. Боккаччо Дж. Жизнь Данте / пер. с итал. Э. Липецкой // Малые произведения.; под ред. Н. Томашевского. Ленинград: Художественная литература, 1975. С. 519–575
8. Виллани Дж. Новая хроника, или история Флоренции / пер. с итал. М. А. Юсима. Москва: Наука, 1997. 577 с.
9. Компаньи Д. Хроника о делах, произошедших в его времена. URL: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Compagni_Dino/text1.htm (дата звернення: 02.11.2022)
10. Мак'явеллі Н. Державець. / пер. з італ. А. Перепаді // Державець; Флорентійські хроніки., під ред. І. Дзюби. Харків: Фоліо, 2016. С. 415–488.

- 11.Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки / пер. з італ. А. Перепаді // Державець; Флорентійські хроніки., під ред. І. Дзюби. Харків: Фоліо, 2016. С. 21–415.
- 12.Alighieri D. La Divina Commedia di Dante URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/1012/pg1012-images.html> (дата звернення: 02.09.2022)

Література

- 13.Абрамсон М. Л. От Данте к Альберти. Москва: Наука, 1979. 176 с.
- 14.Антонетти П. Повседневная жизнь Флоренции во времена Данте / пер. с фр. В. Д Балакина. Москва: Молодая гвардия, 2004. 287 с.
- 15.Афанасьева М. Политическая борьба во Флоренции начала XIV в. (по «Хронике» Дино Компаньи и «Божественной комедии» Данте Алигьери). URL: <https://pure.spbu.ru/ws/files/95699075/.pdf#page=15> (дата звернення: 04.08.2022).
- 16.Баткин Л. М. Данте и его время. Поэт и политика. Москва: Наука, 1965. 182 с.
- 17.Буркхардт Я. Культура Возрождения в Италии. Москва: Юристъ, 1996. 591 с.
- 18.Войтович Л. В., Козак Н. Б., Овсінський Ю. В., Чорний М. І. Medium aevum; Середні віки. навч. посіб. Львів: Тріада Плюс, 2010. 502 с.
- 19.Гинак Е. Рецепция «Божественной комедии» Данте в романах Умберто Эко. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/141498/1/Hinak_E_Recezione%20di%20Divina%20Commedia%20nei%20romanzi%20di%20Umberto%20Eco.pdf (дата звернення: 04.10.2022).
- 20.Голенищев-Кутузов И. Н. Данте. Москва: Молодая Гвардия, 1967. 288 с.
- 21.Голенищев-Кутузов И. Н. Творчество Данте и мировая культура. Москва: Наука, 1971. 563 с.
- 22.Гревс И. М. Кровавая свадьба Буондельмонте: жизнь итальянского города в XIII веке. Ленинград: Брокгауз-Ефрон, 1925. 142 с.
- 23.Гуковский М. А. Итальянское Возрождение. 2-е изд., испр. и доп. / под ред. А. Н. Немилова и А. С. Кантор-Гуковской. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1990. 624 с.

24. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. URL: http://www.al24.ru/wp-content/uploads/2012/07/A._Ya._Gurevich_Kategorii_srednevekovoy_kulturyi._2-e_izd._ispr._i_dop._M._Iskusstvo_1984..pdf (дата звернения: 04.10.2022).
25. Де Санктис Ф. История итальянской литературы. Том I / пер. с итал. Добровольской Ю. А. Москва: Издательство иностранной литературы, 1963. 536 с.
26. Дживелегов А. К. Данте Алигьери. Жизнь и творчество. URL: <http://svr-lit.ru/svr-lit/dzhivelegov/dante-aligieri/index.htm> (дата звернения: 04.10.2022).
27. Доброхотов А. Л. Данте Алигьери. Москва: Мысль, 1990. 207 с.
28. Елина. Н. Г. Данте: критико-биографический очерк. Москва: Художественная литература, 1965. 198 с.
29. Зайцев Б. К. Данте и его поэма. URL: http://az.lib.ru/z/zajcew_b_k/text_1922_dante_i_ego_poema.shtml (дата звернения: 04.11.2021).
30. Карлейль Т. Герои, почитание героев и героическое в истории. Москва: Эксмо, 2008. 864 с.
31. Китс Дж. История Италии: подробный справочник по истории. Москва: Астрель, 2003. 258 с.
32. Кулькина В. М. Великий изгнанник URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/velikiy-izgnannik/viewer> (дата звернения: 04.11.2021).
33. Кравченко-Новоселова А. А. Проблема единства Италии в работах Данте Алигьери URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-edinstva-italii-v-rabotah-dante-aligieri> (дата звернения: 04.11.2022).
34. Краснова И. А., Величко Л. Н. Борьба политических фракций, или файда: Истоки возникновения партий гвельфов и гибелинов во Флоренции. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/borba-politicheskikh-fraktsiy-ili-fayda-istoki-vozniknoveniya-partiy-gvelfov-i-gibellinov-vo-florentsii> (дата звернения: 02.11.2022).

- 35.Краснова И.А. Флорентийское общество во второй половине XIII–XIV в.: гранды и пополаны, «добрые» купцы и рыцари. Москва; Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2018. 494 с.
- 36.Лагеркранц У. От Ада до Рая. Книга о Данте и его комедии / пер. с швед. Федорова Н. Москва: Прогресс-Традиция, 2006. 117 с.
- 37.Лозинская Е.В. Просвечивающие пространства: Италия, Рим и Флоренция у "трех венцов" итальянской поэзии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prosvechivayushchie-prostranstva-italiya-rim-i-florentsiya-u-treh-ventsov-italyanskoj-poezii> (дата звернения: 04.09.2022).
- 38.Мандельштам. О. Э. Разговор о Данте. URL: http://rvb.ru/mandelstam/slovo_i_kultura/01text/01text/13.htm (дата звернения: 09.10.2022).
- 39.Назиров Р.Г. Эпическая поэма. Данте Алигиери, Камоэнс, Тассо, Мильтон. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/epicheskaya-poema-dante-aligieri-kamoens-tasso-milton/viewer> (дата звернения: 12.11.2022).
- 40.Нестеров А. «Божественная комедия» Данте как феномен культурной жизни Флоренции XIV века. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bozhestvennaya-komediya-dante-kak-fenomen-kulturnoy-zhizni-florentsii-xiv-veka> (дата звернения: 10.10.2022).
- 41.Обидина Ю. С. Концепция чистилища в «Божественной комедии» Данте: от языческих образов к христианской этике. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsepsiya-chistilischa-v-bozhestvennoy-komedii-dante-ot-yazycheskih-obrazov-k-hristianskoj-etike/viewer> (дата звернения: 04.10.2022).
- 42.Обидина Ю. С. Пророческие сновидения в «Божественной комедии» Данте. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prorocheskie-snovideniya-v-bozhestvennoy-komedii-dante/viewer> (дата звернения: 04.11.2022).
- 43.Пило Боил ди Путифигари Ч. Становление «homo civis»: восприятие города и городская культура Флоренции в сонетах Данте Алигьери. URL:

- <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-homo-civis-vospriyatie-goroda-i-gorodskaya-kultura-florentsii-v-sonetah-dante-aligieri/viewer> (дата звернення: 04.11.2022).
- 44.Ржевська В.С. Міжнародно-правові ідеї Данте Аліг'єрі щодо підтримки миру. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yyyyy/316.pdf (дата звернення: 04.11.2022).
- 45.Тарле Е. В. История Италии в Средние века. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 208 с.
- 46.Топорова А. В. Политика в итальянской проповеди XIV-XV вв. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-v-italyanskoj-propovedi-xiv-xv-vv-1> (дата звернення: 01.11.2022).
- 47.Харрисон, Р. «Божественная комедия» и модерн: дантов ад // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна // URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/7849/7326> (дата звернення: 04.09.2022).
- 48.Ціватий В. Політико-дипломатичний портрет Данте Аліг'єрі (1265–1321 рр.): інституціональний вимір доби відродження й український контекст. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7328/1/Tsivatyi.pdf> (дата звернення: 04.09.2022).
- 49.Шарова В. Политические и философские смыслы города: опыт Флоренции URL: https://www.researchgate.net/profile/Veronika-Sharova/publication/335721346_Political_and_philosophical_meanings_of_the_city_the_case_of_Florence/links/5d91e74a458515202b74e3b5/Political-and-philosophical-meanings-of-the-city-the-case-of-Florence.pdf (дата звернення: 29.09.2022).
- 50.Шимов Ярослав. Меч Христов: Карл I Анжуйский и становление Запада. Москва: Издательство Института Гайдара, 2015. 264 с.

- 51.Canaccini F. Battaglie di immagini tra Guelfie Ghibellini nella Toscana comunale
URL:https://www.academia.edu/4643959/Battaglie_di_immagini_tra_Guelfi_e_Ghibellini_nella_Toscana_comunale_con_immagini_ (дата звернення: 01.09.2022).
- 52.Dessi R. M. Guelfi e Ghibellini : prima e dopo Montaperti (1246-1358). URL:
<http://www.rmoa.unina.it/995/1/RM-Dessi-Montaperti.pdf> (дата звернення:
22.10.2022).
- 53.Najemy J. A History of Florence 1200–1575. Wiley, 2006. 528 pp.
- 54.Olson K. Uncovering the Historical Body of Florence: Dante, Forese Donati, and
Sumptuary Legislation. URL: [https://www.academia.edu/11592959/Uncovering_t
he_Historical_Body_of_Florence_Dante_Forese_Donati_and_Sumptuary_Legislatio
n](https://www.academia.edu/11592959/Uncovering_the_Historical_Body_of_Florence_Dante_Forese_Donati_and_Sumptuary_Legislation) (дата звернення: 23.10.2022).
- 55.Pericoli L. Dante e la politica. URL: [https://library.weschool.com/lezione/commedia-
dante-alighieri-politica-inferno-purgatorio-paradiso-giustiniano-8567.html](https://library.weschool.com/lezione/commedia-dante-alighieri-politica-inferno-purgatorio-paradiso-giustiniano-8567.html) (дата
звернення: 12.11.2022).
- 56.Renzo N. Lamberti Mosca // Dizionario Biografico degli Italiani // Volume 63. URL:
https://www.treccani.it/enciclopedia/mosca-lamberti_%28Dizionario-Biografico%29/
(дата звернення: 04.11.2022).
- 57.Sansone M. Enciclopedia Dantesca. URL:
https://www.treccani.it/enciclopedia/farinata_%28Enciclopedia-Dantesca%29/ (дата
звернення: 04.11.2022).